

Софія Федорівна Русова (дівоче прізвище – Ліндфорс) народилася 18 лютого 1856 у с. Олешні на Чернігівщині (тепер Ріпкинського району Чернігівської обл.). З 9 років жила у Києві, де в 1871 закінчила гімназію. Часто була серед патріотично настроєної української інтелігенції, зокрема Лисенків, Старицьких та ін. З 1871 разом із сестрою Марією вела в Києві перший дитячий садок і позашкільну освіту для дорослих. У 1874-76 працювала у Петербурзі в українському земляцтві, допомагала чоловікові Олександру Русову у підготовці видання «Кобзаря» у Празі в 1876. Згодом працювала на хуторі біля Борзни акушеркою, займалась культурно-освітньою роботою. З 1879 вчителювала в Олешні. В 1881 заарештована і ув'язнена за зв'язки з народовольцями, надалі перебувала під постійним наглядом поліції. Активно

18.02.1856 – 5.02.1940

займалась громадською роботою у Київській громаді, Одеській українській громаді, Харківському товаристві грамотності, була головою Національного комітету учителів, влаштовувала прилюдні народні читання, організовувала таємні народні школи. З 1909 – викладач і професор на Вищих жіночих курсах А.В. Жекуліної та Фребелівського педагогічного інституту в Києві. Співза-

Софія РУСОВА – українська громадсько-освітня діячка, педагог, одна з організаторів українського жіночого руху.

сновниця і співредактор педагогічного журналу «Світло» (1910-14). З квітня 1917 – член Української Центральної Ради. В період Гетьманату очолювала департамент дошкільної та позашкільної освіти Міністерства освіти Української Держави, активно займалась питанням дерусифікації шкіл. У 1922 емігрувала до Чехо-Словаччини. З 1923 – професор педагогіки Українського педагогічного інституту ім. М. Драгоманова у Празі. До 1938 очолювала діяльність Української національної

жіночої ради. Померла 5 лютого 1940 у Празі. Найважливіші праці: «Дошкільне виховання», «Перша читанка для дорослих, для вечірніх та недільних шкіл», «Методика колективного читання» (всі 1918-19), «Теорія і практика дошкільного виховання» (1924), «Дидактика» (1930), «Сучасні течії в новій педагогіці» (1932), «Роль жінки у дошкільному вихованні», «Наші визначні жінки» (1934), підручники з географії і французької мови, спогади «Мої спомини» (1939).

Спогади С. Русової про її молодшу сучасницю Лесю Українку подаємо зі збереженням особливостей написання за виданням: **Проф. С. Русова. Наші визначні жінки. Літературні характеристики – силуети. Видано заходом Союзу українок Канади. Вінніпег, 1945.**

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

(Лариса Косач-Квітка 1871 – 1913)

Вперше я побачила її в гуртку молоді, веселі, жваві – увійшла молоденька дівчинка і ... на милиця! Гладенько зачісана, з блідим серйозним обличчям і глибоко задуманими темними очима, в простенькому вбранні, але вся молодь так радісно її вітала, так жваво оточила її, посадила посеред гуртка, і всі прислухувались до її ще може дитячих думок, до її тихого голосу.

Це була Леся Українка, що тільки починала своє поетичне призначення.

А діялось це в 80-тих роках минулого століття. Тяжкі то були роки для українського громадянства – літературна праця заборонена, так само заборонені будь які українські офіційно визнані товариства. Але жадні заборони не мали сили припинити українського життя, воно саме в ті часи розквітчувалося в приватних гуртках під ласкавим опікуванням двох незабутніх українських діячів: Миколи Віталієвича Лисенка та Михайла Петровича Старицького. Коло їх родинного вогнища збиралося усе, що було тоді в Києві найбільше талановитого в українській літературі, мистецтві. Що-тижня збиралась молодь у цих двох наукових майстрів української музики та літератури. Тут ми бачимо і Самійленку, і Людмилу Старицьку-Черняхівську, і Велинську. Тут намічалось цілі низки літературних творів, що мали найкраще виявити тогочасний настрій, чи переклади з чужоземних поетів. Тут лунала й товариська, але не раз дуже гостра критика на тут же читані твори молодих письменників. Тут відбувалися різноманітні літературні гри, завдання. В цьому щиро українському, ідейно піднесеному оточенні розвилася духово найбільша наша поетеса – Леся Українка. Але не була вона постійною учасницею цих товариських сходів: тяжка хвороба відривала її раз-у-раз від рідного осередка, уносила її далеко від рідного краю.

II. Леся Українка, або справді Лариса Косач, народилася в 1871 р. на Волині, де батьки її мали невелику земельну власність. Мати Лесі – Ольга Петрівна Косачева, була сестра відомого українського вченого Михайла Драгоманова, і сама була відомою українською діячкою та письменницею. Вона відома також, як визначний етнограф, себто знавець народніх звичаїв, народніх казок і пісень. Вона збирала на Волині й на Поділлі силу зворів наших вишивок і видала їх чудовим альбомом з поясняльним текстом у російській та французькій мові, щоб поширити його на чужині.

Виростала маленька Леся серед темних волинських гаїв, гралася з селянськими дітьми, не говорила іншою мовою, як українською, одягалася в народню одіжку. Мати виховувала її в широко-українському дусі, не віддавала ні до якої школи, бо тоді не було українських шкіл на Великій Україні,

а лише російські. Отже Лесю вчила сама мама, до неї ходили вчителі. Знала Леся перфектно кілька чужих мов. Коли-не-коли приїздила Леся з мамою до Києва, там ще набирала всякого знання і серед київських товаришок лісова волинянка визначається своїм розвитком, своєю широкою ідейністю. Коли це раптом, як минуло 12 літ, Леся захорувала на страшну хворобу – туберкульозу костей. Спочатку заболіла рука – довелося Лесі покинути музику, а вона почала вже добре грати на фортепіані й дуже журилась, що не може далі вчитися. Потім стали боліти ноги.

Ця смертоносна хвороба мала вирішальний вплив на все життя молоді поетеси; їй не хотілось вмирати, вона вже почувала велику силу, глибокі джерела творчості й усю свою молоду енергію звернула на дві речі – на розвиток свого поетичного талану і на боротьбу з хворобою, завзяту боротьбу за своє життя. А життя для Лесі Українки було тісно зв'язане з можливістю творити, і ми бачимо її молодою 17-літньою мандрівницею, – то за вказівками лікаря їде шукати сонця, єдиного рятунку з цієї хвороби, гарячого сонця в Крим, до Італії, до Єгипту.

З її власних листів ми бачимо, як пристрасно віддавала вона своїй молоді сили своїм поетичному призванню: в високій температурі, змучена стражданнями тіла, вона цілу ніч пише; ранок застає її в ліжку із зшитком та олівцем у руках, гарячу, виснажену фізично, але щасливу від виконаної праці, від талановито образно висловленої її думки. І де б вона не була в своїх постійних мандрюваннях: чи в чарівній Італії, чи в мовчазних гарячих пустелях Єгипту, всі думки її летять на Україну, як вона сама каже: «І все таки до тебе думка лине, мій занапащений нещасний краю».

Усі свої молоді роки вона прожила, розвинулась під міцним впливом своєї матері. Від неї вона захопилася тим романтичним націоналізмом, який так відбився на її перших творах; від неї глибоко вкорінилася в її душі демократична і беззастережна любов до свого рідного краю.

Але пізніші усім напрямком її думок опанував її рідний дядько Михайло Драгоманов. Вона їздила до нього в останній рік його життя в Софію. Там поширилися її ідейні обрії, там змінився її світогляд, прокинулись ширші інтереси, і Леся стає не тільки поетом України, але й великим співцем всенародніх змагань до волі, до правди моральної і соціальної. Вона починає шукати теми для своєї поезії у вселюдному стражданню; вона виступає борцем за гідність людини, за її

духову незалежність. Виступає перед нами справжнім борцем за ідею волі, – і вона творить нам образ «Поета підчас облоги» дуже подібного до неї, який «Не боїться від Ворога смерті, бо вільна пісня не може умерти». Цей поет: «чарує облогу ворожу, і будить на мурах обачну сторожу, заснуть не дає до зорі».

Таким поетом була сама Леся в своїх пізніших творах. Вона звертається до тогочасної української молоді з докором в недбайливості до громадянських справ:

*Невже ті голоси несміливі, слабії,
Квиління немовлят*

*належать справді вам?
Невже на всі великі події*

*На все у вас одна відповідь є:
Мовчання, слізьми та дитячі мрії?
Більш нінащо вам сили не стає?*

*Що ж, браття, мовчите,
чи втішені собою,
Що вже й докори ці вас не проймуть?
Чи так задавлені недолею, журбою?
Чи може маєте яку яснішу путь?*

(«До товаришів»).

Вона чуло переживає те тяжке становище тогочасної української інтелігенції і з гіркою смілою правдою визнає всю цю образливу ситуацію: *Так, ми раби, немає гірших в світі,
Великі духом, силою, малі;
Орлині крила чуєм за плечима,
Самі ж кайданами прикуті до землі.
Ми навіть власної не маєм хати,
Усе одкрите в нас тюремним ключарям.
Не нам, обідраним невільникам, казати
Речення гордес: «Мій дім – мій храм».*

Леся розуміє всю вагу тої страшної неволі, в якій конала тоді під жандармським режимом Москви й Петрограда тогочасна Україна, але вона не дозволяє собі впадати в розпуку, не губить надії на краще майбутнє для свого народу. Так співає вона: *Я буду кризь слізьми сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись...
Буду жити – геть думи сумні!*

Та бадьорому настроєві так жорстоко перешкоджала страшна хвороба. Вічно сама в постійних мандрюваннях, вона мало знала особистого щастя і це горе (не поета, громадянина, а горе молоді дівчини) виривалася часто проти її волі, в її молодих віршах. *Я думала, – весна для всіх настала,
Дарунки всім вона несла, ясна...
Для мене лиш дарунку не придбала,
Мене забула радісна весна!*

Боротьба з хворобою підточує сили вже фізично знесиленої Лесі, і в неї виривається такий стогін: *Я змаганням втомилась кривавим
І мені заспівати хотілось
Лебединую пісню собі.*

Але таких хвилин мало, або Леся соромливо ховала їх у своїй душі від усіх сторонніх заглядань. Вона взагалі була стримана в своїх зносінах з

людьми і до свого інтимного душевного світу мало кого наближала. Тільки в останні роки перед смертю вона вийшла заміж за музиканта етнографа пана Квітку. І може хоч тоді почувала себе не самотньою.

III. В свою поетичну творчість Леся Українка вклала і всю свою чулу й турботну душу, – свою нервову владу. Як каже Єфремов, вона переживала всі ті хвилювання, що переживала найкраща тогочасна українська молодь – вона боліла душею за страшне пониження українського слова, української культурної творчості. Вона шукала виходу з цього становища, шукала якогось його розв'язання.

Змагалась розв'язати це питання і Леся в своїх творах. Під впливом свого широко освіченого дядька Драгоманова, вона звернулася до історії, не сучасної хаотичної історії Західної Європи, такої матеріялістичної, ні, вона звернулася до давнього колишнього життя серед східних народів. І там вона найшла такі психологічні й соціально-політичні моменти, які наближались до тої національної трагедії, що відбувалася на терені українського народу.

Під її пером оживають душевні страждання жидів у єгипетському полоні (дивись її поеми-драми – «Вавилонський Полон», «В дому роботи, в країні неволі»).

Так само зупиняється Леся на тих глибоких переживаннях, що їх внесла християнська віра в такий грішний Римський світ; на тій новій гарячій течії, що поділяла в перші часи переслідування християн навіть членів родин, як це ми бачимо в драмі-поемі «Руфін і Присцилла», або «В катакомбах», «Адвокат Мартіян». Ці поеми-драми це коштовні поетичні твори, які в короткій замітці не можна переказати; їх треба уважливо читати, щоб зрозуміти ті думки, що в них вкладені, щоб уявити ті аналогії з долею України, які так яскраво можуть бути виведені з цих наче далеких по змісту своїм творів, але загітих палким, глибоким патріотизмом Лесі Українки.

Вона гарно висловлюється сама, як розуміє свій обов'язок, яко поета: *Не поет, у кого думки
Не літають вільно в світі.*

*Не поет, хто забуває
Про страчні народні рани,
Щоб собі на вільні руки
Золоті надіть кайдани.*

Усі ці великі своїми темами поеми в драматичній формі досі не бачили ще української сцени, – для них потрібна і публіка інтелігентна і артистична. Але настане час, коли ці драми також, як і цінні драми Метерлінка, осянуть наш театр.

Лірика Лесі значно простіша і відповідала пануючим тоді формам і виразам. Багато є наслідувань Шевченка. Вся лірика пройнята сумом. Трапляються дуже щирі описи української природи, як напр. усім відомий спомин за Волинь: *Прощай, Волинь!*

*Прощай, рідний куточок!
Мене від тебе доленяка жене.
Немов від дерева відірваний листочок,
І мчить залізний велетень мене.
Переді мною килими чудові
Натура стеле – темні луги,
Славути красної бори соснові
І Случі рідної веселі береги,
Розтопленим сріблом блищать річки...
/Див. «Подорож до моря» – одна з перших подорожей молоді поетеси, викликаних її хворобою/.*

Але щодалі, поетеса виховується на гарних зразках поетичних. Вона перекладає Гайне, Віктора Гюго, навіть гимни з індуської поеми «Рігведи». Теми її поширюються, вона пише не окремі вірші, а прекрасні поеми – і в них все та сама боротьба за волю – «Роберт Брюс» (шотландська баллада), «Самсон» і багато інших. Від Гайне вона взяла його такий легкий гарний стиль, у Віктора Гюго – глибоку душевну аналіз.

Леся Українка померла в такій віці, коли творчі сили поетів щонайкраще зростають і упевнюються їх світогляд; вмерла на Кавказі на руках своєї матери, яка постійно мала на неї великий вплив, і в руках свого чоловіка. Вмирала вона, дописуючи свою останню поетичну працю. Поховали її тіло в Києві літом 1913 р.

Вона до цього часу є найбільша українська поетеса і бажано, щоб стала виховницею нашої молоді генерації. Щоб наша молодь якнайкраще перейнялася її ідеалом широкого націоналізму, її постійним шуканням правди й краси у внутрішній гармонії слова, життя і думки. «Визволення» народу, його свобода духова й фізична – ось коло чого складались її дуже гарні поетичні мрії, її міцні й смілі заповіді, як вона каже в своїй драмі «Вавилонський полон»: *Нам два шляхи: смерть або ганьба, поки
Не знайдем шляху на Єрусалим.
Шукаймо ж, браття, до святині шляху,
Так як газель води шука в пустині.
А поки знайдем, за життя боримось,
Як барс поранений серед облави...
Живий Ізраїль, хоч і в Вавилоні.*

Вперше видано в 1934 р. накладом редакції часопису «Жіноча Доля» в Коломиї з нагоди ювілейного Українського Жіночого Конгресу (1884-1934).

ЗАСНОВНИК ОБЛАСНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ГАЗЕТИ «ДЖЕРЕЛО» — ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ

Редакційна колегія:
В.М. ВАСИЛИНЕНКО, М.Г. ВАТКОВСЬКА, В.Г. ДОЛГОПОЛІЙ,
О.В. ПОЛТОРАЦЬКИЙ, М.І. РОМАНЕНКО, В.Г. СЕРЕДНЯ

Головний редактор З.В. МАРЧИШИНА
Заступник редактора Є.А. ШУЛЬГА
Фотокорн Г.Г. та А.Г. КРЮЧЕНКИ
Дизайн і верстка Н.О. АНТОНЕНКО

САЙТ ОБЛАСНОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ГАЗЕТИ
«ДЖЕРЕЛО»: gdjerele.jimdo.com

Свідоцтво про реєстрацію
ДП № 66 від 13.12.1993.

Формат А 3.

Обсяг 0,8 ум. др. арк.

Адреса редакції:
49006, Дніпропетровськ,
вул. В. Антоновича, 70, к. 216.
Телефон/факс: 732-47-61,
732-48-48.

E-mail: GDjerele@ukr.net